

Dr. A. Weijnen en *Edele Brabant*

Tussen november 1938 en maart 1942 verschenen van de hand van Dr. A. Weijnen elf vragenlijsten in het tijdschrift *Brabantia Nostra*. Hij nodigde de lezers middels deze lijsten uit mee te doen aan dialectonderzoek. Een enkele vraag betrof naam- of volkskunde. Weijnen bracht in *Brabantia Nostra* regelmatig verslag uit van de uitkomsten van zijn onderzoek. Meestal behandelde hij uit elk van zijn vragenlijsten één woord. In ons tijdschrift is enige tijd geleden aandacht besteed aan dit initiatief van Weijnen.¹ Wegens oorlogsomstandigheden hield *Brabantia Nostra* in 1942 op te verschijnen. Na de bevrijding van Zuid-Nederland kwam het tijdschrift vanaf januari 1945 terug met één jaargang in afgeslankte vorm. Het bleek moeilijk op het vooroorlogse elan door te gaan. Dat leidde tot stopzetting van de tijdschriftactiviteiten, die in 1951 nog voor één jaargang hervat zijn. Vanaf augustus 1946 kreeg het strijdbare tijdschrift van weleer een pendant onder de vleugels van de Stichting Brabantia Nostra, *Edele Brabant*, bedoeld als een familieblad voor katholiek Brabant. Het heeft vier jaargangen gekend. Van 1946 tot 1949 kwam het één keer per veertien dagen uit; tijdens de laatste jaargang (1949-1950) verscheen het blad één keer per drie weken.

Weijnen gaf in *Edele Brabant* een vervolg aan zijn dialectonderzoek middels vragenlijsten. Toen het tijdschrift een half jaar oud was, deed hij onder de titel *Dialect-enquête Brabantia Nostra XII* een “dringend” beroep aan de lezers van het nieuwe tijdschrift (liefst binnen veertien dagen) te reageren.² Hij wilde voorzichtig beginnen: “Met opzet stel ik niet meer dan 8 vragen om niet te veel beslag op uw tijd te leggen en U in de gelegenheid te stellen op de vragen per eenvoudige briefkaart te antwoorden.” Zes weken later verscheen de uitslag van het eerste onderzoek waaraan lezers van *Edele Brabant* hun medewerking hadden gegeven.³ Weijnen bekende dat hij meer inzendingen had verwacht. West-Brabant, Kempenland, de Maaskant, het hele gebied ten noorden van de Bergse Maas en zuidelijk Peelland waren “veel te slecht vertegenwoordigd”. Uit een aantal reacties kon de vraagsteller niet opmaken van welke plaats het dialect precies bedoeld was. Dat was jammer. Met het oog op het samenstellen van betrouwbare kaarten voor het verspreidingsgebied van de voorkomende varianten van een bepaald woord is een nauwkeurige plaatsaanduiding immers een eerste vereiste. Hij riep met name zijn vele

oud-leerlingen uit West-Brabant op in het vervolg te reageren.

Uit lijst XII koos Weijnen voor het in kaart brengen de reacties op vraag 3 uit: “Hoe wordt de wip genoemd, het speelgoed waar twee kinderen op zitten die beurtelings op en neer gaan?” Op de kaart zijn inderdaad een aantal ‘witte vlekken’ te zien. Het woord *wip* bleek in heel onze provincie in gebruik. Een klankrijke variant, *wipwap*, dook op in diverse plaatsen in Oost-Brabant. “In de afwisseling i-a viert zich een algemeen-menselijk rythmegevoel uit en openbaart zich een oeroude klanksymboliek. Wij denken aan liflafjes, een bimbam, krik-krak, trik-trak, (...), tiktak, zwikzwak.”

Bij de uitslag van lijst XII voegde Weijnen meteen lijst XIII, die opnieuw acht vragen bevatte. De respons op die lijst was een groot succes en stemde Weijnen uiterst tevreden: “Kloosters en seminaries werden mobiel, verschillende mijner oud-leerlingen zonden hun antwoorden en velen mij tot heden onbekenden boden zich aan.”⁴ Het kaartje voor het geselecteerde woord ‘wesp’ toont dan ook veel minder ‘witte vlekken’ dan dat voor ‘wip’. De streek rond Oisterwijk en het oude Kempenland lieten het nog een beetje afweten.

Het kaartje toont de weerslag van de ingezonden antwoorden op vraag 6 uit lijst XIII: “Hoe heet een wesp (groot geel gestreept stekend insect dat op rijp fruit afkomt)?” Opvallend is de tweedeling van Noord-Brabant: de variant *wesp* zien we enkel in het oosten van de provincie; in het westelijk deel overheerst (nu nog) *perreweps*. “Het is aan te nemen dat het woord als eerste deel **paard** bevat. Vermoedelijk is er dan oorspronkelijk de horzel mee bedoeld geweest, waarvan men in Someren nog steeds zegt: **Zeuve heurze kannen een pjerd beteurze.**”

1. Michel de Koning, ‘Dr. A. Weijnen en *Brabantia Nostra* (I)’, in: *Brabants* 3 (2006), nr. 4, blz. 11-16.
2. ‘Hernieuwd dialect-onderzoek’, in: *Edele Brabant*, jaargang 1, nummer 13, blz. 18. De vragenlijsten die in dit artikel genoemd worden, zijn integraal terug te vinden op www.ru.nl/dialect
3. ‘De uitslag van onze vragenlijst No. XII.’, in: *Edele Brabant*, jaargang 1, nummer 16, blz. 12.
4. ‘De uitslag van onze vragenlijst No. XIII’, in: *Edele Brabant*, jaargang 1, nummer 19, blz. 12.

Weijnen wijst op de gemelde vormen **bie** (Dongen) en **bij** (Oss). Hij beschouwt die als een vergissing. Toch acht ik het mogelijk dat die benamingen wel degelijk voor ‘wesp’ in gebruik zijn (of waren). In mijn woonplaats Wouwse Plantage gebruikt men ook het woord *bie* voor ‘wesp’.

Het succes van de tweede vragenlijst in *Edele Brabant* maakte Weijnen kennelijk enigszins overmoedig: “Moge de deelname aan deze nieuwe vragenlijst ondanks de grotere lengte even groot en spontaan zijn als aan de vorige!” Lijst XIV bevatte namelijk maar liefst 22 vragen.⁵ Uit deze lijst bracht hij de antwoorden op de vraag “Kent men *toese* of *touse* voor ruilen?” in kaart.⁶ Uit Kempenland waren nog steeds weinig inzendingen binnengekomen. Daarom maakt hij enig voorbehoud voor de isoglosse (taalgrens) die hij op de kaart ingetekend heeft. Die loopt van noord naar zuid globaal net ten westen van Den Bosch, net ten oosten van Boxtel en Best en vervolgens met een boog om Bergeijk naar de zuidgrens van de provincie. De tweedeling in Noord-Brabant voor de dialectvarianten op het woord ‘ruilen’ is onmiskenbaar. Ten westen daarvan overheersen vormen als *tuitele*, ten oosten daarvan vormen als *toese*.

Vragenlijst XV bevatte 24 vragen.⁷ De vraag “Hoe heet het Lievenheersbeestje?” leverde zulk prachtig dialectmateriaal op dat die in aanmerking kwam voor uitwerking met een artikel inclusief kaart.⁸

Van vragenlijst XVI (met 24 vragen)⁹ werkte hij twee vragen uit. “Kent ge *eweës* voor dadelijk?” en “Kent ge *eweg* voor weg?”.

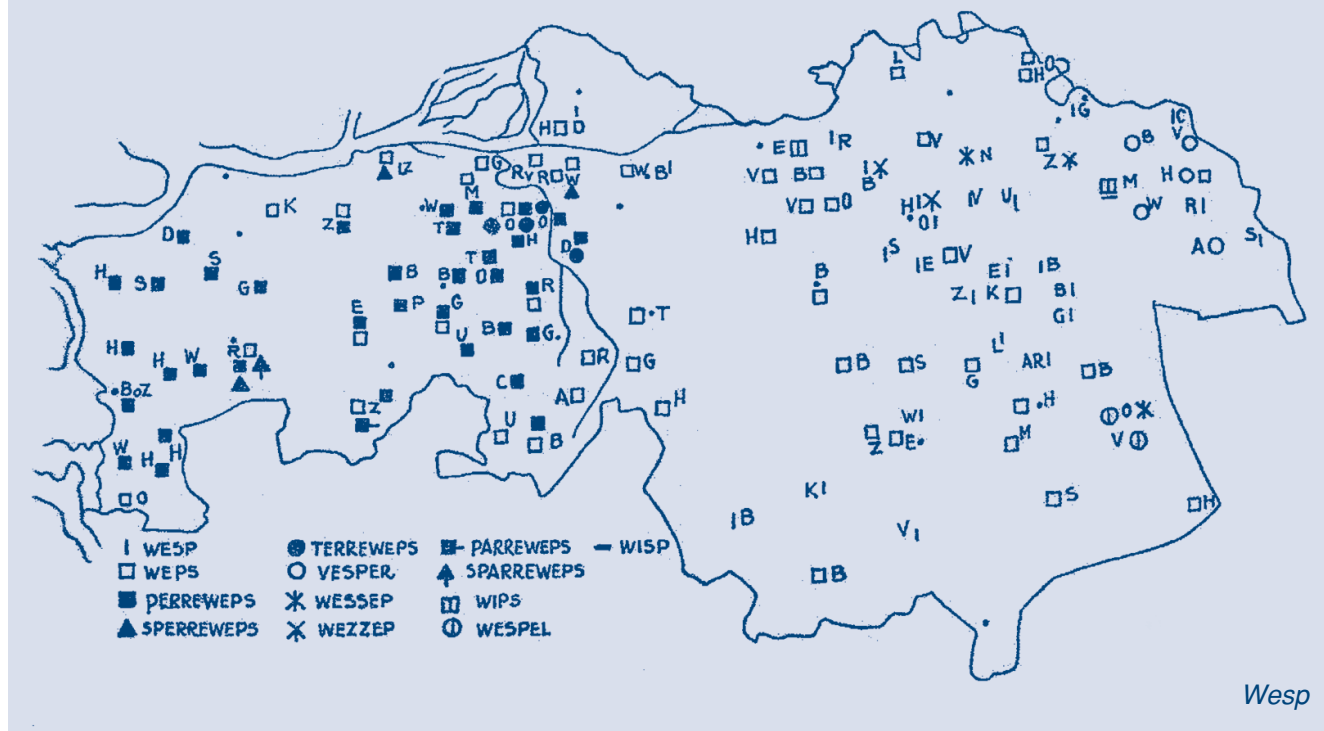
Het woord *eweg* bleek in Midden- en Oost-Brabant nog krachtig te leven, in West-Brabant leidde het – zo concludeerde Weijnen – “een kwijnend bestaan”.¹⁰ De eerste maal dat Weijnen het woord *eweës* in de betekenis van ‘onmiddellijk’ ontmoette, was in de romans van Antoon Coolen.¹¹ Uit reacties van de

lezers blijkt dat het enkel in Oost-Brabant voorkomt met een concentratie in en rond de Peel.

De voorlaatste vragenlijst in *Edele Brabant*¹² greep Weijnen aan om een toponiem in kaart te brengen. Hij had aan zijn lezers de vraag voorgelegd: “Kent U gehuchten die *Kalishoek* heten. Zo ja waar liggen ze?” Weijnen wist dat de provincie Zeeland dit toponiem kende. Zelf was hij het tegengekomen bij Oudenbosch. Het bleek in 1948 ook elders in West-Brabant nog voor te komen: in Breda, Chaam en tussen Zevenbergen en Zevenbergschen Hoek.¹³

Weijnen: “Het woord *kalis* komt van de Zigeuners. Oorspronkelijk betekent het woord zwart. Daarom noemden de Zigeuners zich zelf *kalis*. Uit de betekenis: Zigeuner ontwikkelde zich gemakkelijk die van

5. ‘Vragenlijst nummer XIV’, in: *Edele Brabant*, jaargang 1, nummer 20, blz. 6.
6. ‘De uitslag van Vragenlijst No. XIV’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 3, blz. 12.
7. ‘Vragenlijst No XV’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 8, blz. 7.
8. ‘De namen van het lievenheersbeestje. De uitslag van vragenlijst Nr. XV’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 14, blz. 12.
9. ‘Vragenlijst nummer zestien’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 15, blz. 6.
10. ‘Eweg. Resultaat van vragenlijst nummer 16’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 22, blz. 11.
11. ‘Eweës-onmiddellijk’, in: *Edele Brabant*, jaargang 3, nummer 19, blz. 14.
12. ‘Een nieuwe vragenlijst. Lijst no 17 Dialect-enquête Brabantia Nostra’, in: *Edele Brabant*, jaargang 2, nummer 24, blz. 10.
13. ‘Kalesóék. Naar aanleiding van de dialectenquête Brabantia Nostra No. 17’, in: *Edele Brabant*, jaargang 4, nummer 12, blz. 13.

vagebond. En daaruit kwamen weer aan de ene kant de betekenis: fielt, schavuit, aan de andere kant die van arme man, schooier.”

Het woord Kalishoek betekent ‘armeluisbuurt’, zegt Weijnen. In onze tijd zouden we spreken van ‘kansarmenwijk’. In Oudenbosch grensde ‘t *Kaolesoek* aan ‘t *Groenewoud*. Toen de gemeente de straat ‘Kalishoek’ ging saneren, maakte de naam ervan plaats voor ‘Groenewoud’, wat een duidelijke opwaardering van de woonomgeving inhield. ‘t *Kaolesoek* had immers altijd een negatief beeld opgeroepen.

Weijnen had zijn lezers steeds tal van vragen voorgelegd, maar werkte telkens eigenlijk maar één vraag uit. “Sommige inzenders vragen om nog meer publicatie uit het materiaal. Die belangstelling is te begrijpen en gerechtvaardigd,” vindt hij. “In de binnenkort verschijnende Brabantse Volksalmanak en het voorgenomen Vijf en twintig jariggedenboek der R.K. Universiteit zal men er de resultaten van kunnen zien.” In 1949 verscheen de *Brabantse Almanak* met als ondertitel *Laus Brabantiae*. Het betreft hier een uitgave onder auspiciën van de Stichting “Brabantse Almanak” door de N.V. Uitgeverij “Helmond” met medewerking van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. In de redactie zetelden o.a. mensen uit het bestuur van de Stichting Brabantia Nostra: mgr. dr. P.C. de Brouwer en C.J.F. Slootmans. Hoofdredacteur was pater Concordius O.F.M. Cap., die samen met Martien Coppens het bekende boek over de koorbanken in kerk van Oirschot samenstelde. De almanak bevat echter geen artikel over de uitslagen van Weijners vragenlijsten.

In het gedenboek dat Weijnen aankondigde, blijkt inderdaad een uitgebreide bijdrage van zijn hand te staan met een overzicht van ingezonden materiaal

op de Brabantia Nostra-vragenlijsten die in *Brabantia Nostra* en *Edele Brabant* verschenen. In ‘Het Katholicisme weerspiegeld in de Brabantse volkstaal’ behandelt hij o.m. de Sint Janstros (vragenlijst XV, nr. 11), de omgang van de pastoor om rog en andere naturalia (vragenlijst XV nr. 4), land dat aan de kerk behoort (vragenlijst V, nr. 6), (opnieuw) het lieveheersbeestje (vragenlijst XV, nr. 5), doopmoeder (vragenlijst VI, nr. 3), Dymphna als doopnaam (vragenlijst XV, nr. 13), het feest van Maria Hemelvaart (vragenlijst XV, nr. 7). Verder bevat de bijdrage anekdotes o.a. over de Hubertusbollen.¹⁴

Later zal Weijnen het verzamelde materiaal gebruiken voor zijn grootscheepse project *WBD*, het *Woordenboek van de Brabantse dialecten*.

Op 24 februari 1950 legt Weijnen zijn laatste vragenlijst (nummer 18) voor aan de lezers van *Edele Brabant*, die telt 21 vragen.¹⁵ Hij brengt van de resultaten geen verslag meer uit. In juli staakte de redactie haar activiteiten; het blad bleek voor uitgeverij Bergmans uit Tilburg te verlieslijdend.

Net als de lijsten in het tijdschrift *Brabantia Nostra* betroffen die in *Edele Brabant* niet enkel vragen over allerlei dialectbenamingen en verschijnselen maar ook over naam- en volkskunde. Zo is hij o.a. op zoek naar gegevens over de gehuchtnamen *Vrachelen* of *Vrechelen*, *Loven* of *Leuven*, *Heusden* of *Heusdenhout*, *Brugge*, *Kuivezand* (waar ik geboren ben), de

14. A. Weijnen, ‘Het Katholicisme, weerspiegeld in de Brabantse volkstaal’, in: F. Duynstee e.a. (red.), *Donum Iustrale Die natali vicesimo quinto Universitati Catholicae Noviomagensi abalumniis pristinis oblatum*, Nijmegen, Dekker & Van de Vegt, 1949, blz.195-230.

15. ‘Vragenlijst nummer 18’, in: *Edele Brabant*, jaargang 4, nummer 10, blz. 14.

familienamen als *Hack* of *Hak*, *Suykerbuyk*, *Hoefnagels* en *Stoop* en voornamen als *Sjoo*, *Jans* en de intrigerende voornaam *Splinter*.

liet gaan om aan dialectonderzoek te doen. Dankzij zijn noeste arbeid beschikken onderzoekers van nu over een schat aan gegevens die voor een groot deel ook gedigitaliseerd zijn.

Met zijn vragenlijsten toonde dr. A. Weijnen zich de onvermoeide wetenschapper die geen dag voorbij

